

PRZESTRZEŃ I ŚRODOWISKO

Główne spostrzeżenia	Zmiana w latach 2008-2015 w woj. opolskim	Zmiana w latach 2008-2015 w Polsce	Trend pożądany
Wzrosła ilość odpadów komunalnych zebranych przypadających na 1 mieszkańca, jednocześnie wzrósł udział odpadów zebranych selektywnie			
Nieznacznie wzrósł udział obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych zarówno w regionie jak i w kraju			
Nieznacznie zwiększył się udział gruntów leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych (łącznie) w regionie przy jednoczesnym wzroście w kraju			
Zmniejszyła się nadprodukcja energii elektrycznej w regionie jednak nadal jest znacznie powyżej przeciętnej w Polsce			
Zwiększył się udział OZE w zużyciu energii elektrycznej zarówno w regionie jak i w kraju			
Zmniejszyła się powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji, oraz zmniejszyła się skala wyłączeń gruntów rolnych z produkcji rolniczej			
Udział ludności miejskiej spadł, aczkolwiek ubytek był jednym z najniższych w kraju			
W województwie opolskim zmniejszył się udział ludności zamieszkującej miasta średnie i duże			
Udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego zwiększył się			
Emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych spadła (łącznie z emisją CO ₂)			
Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych spadła			
Obie strefy w województwie opolskim zostały zakwalifikowane do klasy C charakteryzującej się poziomem stężeń PM ₁₀ powyżej poziomu dopuszczalnego. Liczba stref w klasie C nie zmieniła się			
Miasto Opole stanowiące jedną z dwóch stref rocznej oceny jakości powietrza w województwie przeszło z gorszej klasy do wyższej klasy A, gdyż nie stwierdzono wystąpienia stężeń PM _{2,5} wyższych od poziomu dopuszczalnego			
Obie strefy w województwie opolskim zostały zakwalifikowane do klasy wynikowej C charakteryzującej się przekroczeniem poziomów docelowych B(a)P			
Zmniejsza się gęstość linii kolejowych eksploatowanych na 100 km ² zarówno w regionie jak i w Polsce			
Zwiększa się gęstość dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej jednak w tempie wolniejszym niż średnio w kraju			
Odsetek osób korzystających z instalacji wodociągowej w województwie jest największy w kraju			
Odsetek osób korzystających z instalacji kanalizacyjnej wzrasta w tempie szybszym niż średnio w kraju			
Odsetek osób korzystających z instalacji gazowej nieznacznie wzrósł			
W regionie znacznie wzrosło zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności			

PRZESTRZEŃ I ŚRODOWISKO – podsumowanie analizowanego obszaru

Przestrzeń regionu z jego środowiskiem przyrodniczym, antropogenicznym i kulturowym stanowi nie tylko tło aktywności społecznej i gospodarczej, ale również swoisty kapitał w tej działalności wykorzystywany. Sposób organizacji i użytkowania zasobów przestrzeni, dostępność i stan tych zasobów, decydują zarówno o konkurencyjności przestrzennej regionu, jak i o jakości życia mieszkańców. Podnoszenie konkurencyjności regionu w wymiarze terytorialnym i poprawa warunków życia, wymaga m. in. stałego rozwoju infrastruktury, w szczególności transportowej, technicznej i komunalnej, dzięki którym możliwa jest poprawa dostępności do

Opolskie jest najmniejszym regionem kraju, zajmuje 3% jego powierzchni. W zagospodarowaniu dominują użytki rolne (63,8%) i lasy (27,5%), z kolei grunty zabudowane i zurbanizowane zajmują 6,1 % powierzchni województwa.

istniejących zasobów – niezbędna dla osiągnięcia spójności terytorialnej regionu oraz poprawa jakości środowiska – konieczna dla zapewnienia bezpiecznych i przyjaznych warunków życia oraz prowadzenia działalności społeczno-gospodarczej przez obecne i przyszłe pokolenia. Jednakże „ograniczonosc” przestrzeni powoduje, że niezbędne jest planowanie zagospodarowania, uwzględniające racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów środowiskowych, kulturowych, demograficznych i technicznych do zaspokajania bieżących oraz przyszłych potrzeb i aspiracji mieszkańców, przy jednoczesnym poszanowaniu interesu publicznego, właścicieli gruntów i interesów innych osób. Dlatego szczególnie istotne jest prowadzenie polityki rozwoju przestrzennego w oparciu o plany zagospodarowania przestrzen-

nego, które w sposób najbardziej pełny dają możliwość uwzględnienia wymagań ładu przestrzennego, jako podstawy wszelkich podejmowanych działań. Dla lokalnej i regionalnej społeczności przestrzeń z jej dziedzictwem kulturowym jest punktem odniesienia budującym jej tożsamość wokół znaczących miejsc, a także skłaniającym do aktywności związanej z ochroną, użytkowaniem i rozwijaniem zasobów środowiska w każdym z jego wymiarów. Obok tego, cenne zasoby przyrody i kultury, stają się elementem oferty regionu skierowanej do jego mieszkańców i przyjezdnych, współkształtując zwłaszcza ofertę turystyczną, ważny element gospodarki lokalnej. Stan zasobów przyrody i środowiska oraz dziedzictwa kulturowego, ze względu na ich potencjał społeczny oraz ekonomiczny powinien być także przedmiotem analizy i oceny pod kątem podejmowania właściwych decyzji odnośnie ich ochrony i rozwoju.

Województwo ma zwarte terytorium z równomiernie rozmieszczoną siecią ośrodków miejskich. Centralne miejsce w zajmuje Opole, a ośrodki subregionalne (Brzeg, Kędzierzyn-Koźle, Kluczbork i Nysa) rozmieszczone są w układzie pierścieniowym. Zapewnia to prawidłową obsługę mieszkańców i dogodną dostępność do usług ponadlokalnych.

Wysoka bioróżnorodność i zróżnicowane walory przyrodniczo-krajobrazowe powodują, że 27,2% powierzchni województwa objęte jest prawnymi formami ochrony przyrody.

Środowisko stanowi naturalny zasób regionu – fundament, na którym swoją pomyślność może budować jego społeczeństwo. Czyste powietrze i wody, żyzne, nie skażone gleby, zdrowe lasy, dostępność surowców naturalnych, z których można budować i produkować przedmioty – to wartości same w sobie, niezbędne do życia oraz zaspokajania potrzeb mieszkańców i gospodarki. Środowisko to także siły przyrody - energia wiatru, płynącej wody, ciepło słoneczne i geotermalne – potencjały wykorzystywane na potrzeby bytowe

i produkcyjne. Środowisko warunkuje możliwości rozwojowe i jednocześnie determinuje rozwój społeczno-gospodarczy - decyduje o zasadności, kosztach i bezpieczeństwie prowadzenia wszelkich form aktywności społeczeństwa i gospodarki. Nadmierna lub niewłaściwa eksploatacja zasobów naturalnych wywołuje negatywne skutki w postaci dewastacji i degradacji środowiska i krajobrazu. Ponieważ zasoby środowiska nie są nieskończone, konieczne jest by ich wykorzystywanie odbywało się w sposób racjonalny i rozsądny, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, gwarantującego zachowanie równowagi w środowisku i zapewnienie dostępności do tych zasobów przyszłym pokoleniom. Niezbędnym działaniem w tym kierunku jest obejmowanie ochroną prawną najbardziej wartościowego zasobu przyrody.

Analiza wybranych wskaźników opisujących stan i tempo dokonujących się w okresie lat 2008-2015 zmian w środowisku, pozwala wnioskować o utrzymywaniu się korzystnych tendencji zmniejszania obciążeń środowiska przez gospodarkę województwa i sektor bytowo-komunalny, o czym świadczy m.in. systematyczny wzrost udziału odpadów komunalnych selektywnie zbieranych w relacji do ogółu zbieranych odpadów komunalnych do poziomu 28,0% (przeciętnie w kraju 23,4%), zmniejszenie emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych oraz rosnący udział OZE w zużyciu energii w województwie z 5,3% w 2008 roku do 12,6% w 2015 roku. Jednocześnie odnotowany spadek emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych nie przełożył się na poprawę jakości powietrza w odniesieniu do zawartości pyłu zawieszonego PM₁₀, PM_{2,5} (poziom stężenia - nadal przekracza poziom dopuszczalny, występuje na ograniczonym obszarze, jednak z uwagi na przyjętą w kraju metodykę monitorowania stanu zanieczyszczenia, ostateczne zaliczenie do strefy jakościowej rozciągane

Znaczny wysiłek inwestycyjny i zmiana wzorców postępowania spowodowała spadek obciążeń środowiskowych m. in. w zakresie wytwarzania i zagospodarowania odpadów komunalnych, emisji zanieczyszczeń powietrza i ścieków. Działania te nie wywołały jednak wyraźnej poprawy stanu czystości wód powierzchniowych i powietrza (strefy jakości środowiska, utrzymujące się zjawisko smogu w sezonie zimowym).

jest na cały obszar strefy). Poprawę w stosunku do stanu w 2008 roku odnotowano natomiast w przypadku miasta Opola, gdzie w zakresie zanieczyszczenia powietrza pyłem zawieszonym PM_{2,5} nie stwierdzono wystąpienia stężeń wyższych od poziomu dopuszczalnego [52]. W kontekście zmniejszania obciążeń środowiska zauważenia wymaga także utrzymywanie się stosunkowo niskiego odsetka osób korzystających z instalacji gazowej w regionie w porównaniu do sytuacji w kraju. Wartość wskaźnika w regionie w roku 2015 wynosiła 41,9% i plasowała region na 12 miejscu w kraju (52,1%). Wzrost wskaźnika w stosunku do 2008 roku wyniósł zaledwie o 0,6 pkt proc., przy jeszcze niższym wzroście w kraju 0,4 pkt proc.). Należy jednak pamiętać, że stosunkowo niski wskaźnik to efekt charakteru i rozmieszczenia sieci osadniczej, która w regionie opiera się w głównej mierze na niewielkich ośrodkach miejskich, przy znacznym udziale ludności zamieszkującej obszary wiejskie, na których z racji niższej niż w miastach efektywności kosztowej wyposażenie w sieci gazowe jest na dużo niższym poziomie. Ilustrują to silnie zróżnicowane wskaźniki w obszarach miejskich i wiejskich. Znaczne zróżnicowanie w dostępie do paliwa gazowego między obszarami miejskimi i wiejskimi jest spowodowane brakiem podejmowania inwestycji infrastrukturalnych przez zarządców sieci gazowych w wyniku kierowania się przez nich rachunkiem ekonomicznym. Bez zaangażowania samorządów i środków publicznych ta dysproporcja będzie się utrzymywać, a nawet pogłębić.

Jako proces korzystny związany z wykorzystywaniem zasobów środowiska należy uznać zmiany w użytkowaniu gruntów, obejmujące sukcesywny, choć w skali kraju jeden z najniższych przyrostów powierzchni zalesionej, zadrzewionej i zakrzewionej (w latach 2008-2014 udział gruntów leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych w powierzchni ogółem wzrósł o 0,2 pkt proc., z 27,7% w 2008 roku do 27,9% w 2014 roku. Przeciętnie w kraju, udział ten zwiększył się o 0,6 pkt proc. z 0,3% do 30,9%). W rankingu

Prowadzone systematycznie prace rekultywacyjne istotnie zmniejszyły powierzchnię gruntów zdewastowanych i zdegradowanych (drugie miejsce w kraju), zwiększając powierzchnię gruntów użytkowanych rolniczo i pełniących funkcje biologiczne (zalesionych, zadrzewionych i zakrzaczonych).

województw, region w 2014 roku uplasował się na 11 miejscu - bez zmian w stosunku do 2008 roku) oraz stałe zmniejszanie się arealu gruntów zdewastowanych i zdegradowanych dzięki pracom rekultywacyjnym i melioracyjnym (pomiędzy 2008 a 2015 rokiem powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji uległa w regionie zmniejszeniu o 23,7%, z 3 297 ha do 2 516 ha, podczas gdy dla całego kraju odnotowany sumaryczny spadek wyniósł zaledwie 0,6%, z 64 373 ha do 63 374 ha [40]. Była to druga największa, w wartościach bezwzględnych, zmiana in plus powierzchni zrehabilitowanej w kraju w ujęciu międzywojewódzkim, po województwie podkarpackim). Niektóre analizowane wskaźniki wskazują także na poprawę warunków życia mieszkańców regionu, w szczególności w aspekcie: dostępności do zbiorczych systemów odprowadzania ścieków sanitarnych

(tempo wzrostu udziału osób korzystających z instalacji kanalizacyjnej jest wyższe niż przeciętnie w kraju o + 4,6 pkt proc., plasując województwo pod tym względem na 2 miejscu w kraju); oraz wzrastającej długości sieci dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej (zwiększenie o 289,5 km, tj. o 3,8%). Z punktu widzenia potrzeb ochrony zasobów naturalnych środowiska i ich oszczędnego wykorzystywania odnotowano niekorzystny trend polegający na wzrastającym zużyciu wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności (w latach 2008-2015 nastąpił wzrost zużycia w przeliczeniu na 1 mieszkańca o + 16,8 pkt proc., z poziomu 105,1 m³/os. w 2008 roku do 122,8 m³/os. w 2015 roku. W 2008 roku województwo opolskie znajdowało się na 11 pozycji w kraju pod względem zużycia wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności, po zwiększeniu zużycia region przesunął się na 9 miejsce).

Województwo, cechując się zróżnicowaniem zasobów przyrodniczych o ograniczonym wymiarze przestrzennym, pomimo udokumentowania i wskazania w latach 2008-2015 nowych obszarów kwalifikujących się do objęcia ochrony prawnej (w postaci parku narodowego, parku krajobrazowego, poszerzenia istniejących form obszarowej ochrony przyrody, rezerwatów przyrody, korytarzy ekologicznych), nie ustanowiło nowych obszarów ochrony prawnej, utrzymując praktycznie dotychczasowy poziom zasobu w okresie porównawczym. Przyrost obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych objętych ochroną prawną należał do najniższych w kraju, a wartość wskaźnika w regionie w 2008 roku wynosząca 27,21%, wzrosła jedynie do 27,23% w 2015 roku (zmiana o 0,02 pkt proc.), wobec zmiany wskaźnika krajowego 0,23 pkt proc. (z 32,31% do 32,54%). Zaistniałe zmiany nie zmieniły pozycji województwa w rankingu krajowym, dając mu, podobnie jak w 2008 roku., 11 miejsce w kraju.

Niepodejmowanie działań kreujących nowe obszary ochrony, z którymi wiąże się określone rygory w ich użytkowaniu, to głównie skutek postrzegania obszarów ochrony jako ograniczenia potencjału rozwojowego obszaru i związany jest z niską aktywnością organów samorządowych wszystkich szczebli, długotrwałą procedurą stanowienia i podobnie jak w całym kraju, nieufnością lokalnych społeczności co do możliwości uszczuplenia swobody gospodarowania, zarządzania własnością i przestrzenią publiczną oraz pogorszenia lokalnej ekonomii.

System obszarów prawnej ochrony w województwie opolskim stanowią: 3 parki krajobrazowe, 9 obszarów chronionego krajobrazu, 4 ostoje Natura 2000 i 21 obszarów o znaczeniu wspólnotowym, 36 rezerwatów przyrody, 13 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 9 stanowisk dokumentacyjnych i 100 użytków ekologicznych.

Równie istotne znaczenie dla przebiegu procesów społeczno-gospodarczych ma sposób zorganizowania przestrzeni. Rozmieszczenie w niej naturalnych i antropogenicznych elementów strukturalnych: sieci osadniczej, infrastruktury transportowej, infrastruktury technicznej i komunalnej, terenów zurbanizowanych, wód, lasów, gruntów rolnych, obszarów o cennym zasobie przyrodniczym oraz ukształtowanie powierzchni ma wpływ na procesy rozwojowe – może je ułatwiać bądź ograniczać, mając tym samym wpływ na

funkcjonalność i atrakcyjność przestrzeni dla jej użytkowników. Z organizacją struktury przestrzennej ściśle wiąże się ład przestrzenny – jeden z głównych celów krajowej i regionalnej polityki rozwoju przestrzennego. Ład przestrzenny to nie tylko estetyka obszarów zurbanizowanych, to także taka organizacja struktury funkcjonalno-przestrzennej, która zapewnia racjonalność procesów przestrzennych, sprawność procesów społeczno-gospodarczych oraz wysoką jakość przestrzeni. Dla kształtowania ładu przestrzennego szczególnie ważne jest by procedury związane z ustalaniem warunków zabudowy i sposobów zagospodarowania terenów odbywały się w oparciu o miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, ponieważ tylko one zapewniają uwzględnienie trwałych, przewidywalnych i transparentnych reguł gospodarowania przestrzenią oraz ochronę interesu publicznego. W opinii autorów raportu „Przestrzeń życia Polaków” [43] narastający chaos przestrzenny staje się cywilizacyjną i ekonomiczną barierą rozwoju kraju. Podnosi on koszty funkcjonowania miast i całych zespołów miejskich i – co szczególnie istotne – pogarsza codzienne warunki i standard życia mieszkańców. W województwie opolskim postęp w realizacji prac planistycznych

Na koniec 2015 roku w województwie opolskim obowiązywało 1136 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących obszar 375 675 ha (39,9% powierzchni województwa). Przeciętna powierzchnia planu miejscowego w województwie opolskim wynosi 330,7 ha, w kraju 195,5 ha. Według danych GUS, na koniec grudnia 2015 roku, w opracowaniu było kolejnych 210 planów miejscowych. W przypadku ich uchwalenia łączna powierzchnia województwa objęta planami miejscowymi wzrośnie z poziomu 39,9% do 44,0%.

odbywa się w tempie przewyższającym średnią krajową. Ich efektem jest wzrost stopnia pokrycia obszarów gmin miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, z poziomu 34,3% w roku 2009 do 39,9% w 2015 roku, podczas gdy w kraju z poziomu 25,6% do 29,7%. Jednocześnie w regionie występuje bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne tego wskaźnika. Najkorzystniej sytuacja przedstawia się w powiecie brzeskim i namysłowskim, gdzie odpowiednio 77,9% i 75,2% powierzchni powiatu pokryte jest planami miejscowymi. Z kolei na przeciwnym biegunie znajduje się powiat oleski, ze wskaźnikiem na poziomie zaledwie 5,5% powierzchni jego obszaru. W grupie gmin w pełni lub praktycznie w pełni objętych planami miejscowymi (od 95% do 100% powierzchni) znalazło się 16 gmin: Brzeg, Bierawa, Skarbimierz, Grodków, Kędzierzyn-Koźle, Namysłów, Świerczów, Kietrz, Korfańtów, Łubniany, Jemielnica, Leśnica, Popielów, Tułowice, Pakosławice, Ujazd. W drugiej grupie (częściowe pokrycie planami miejscowymi – od 10% do 95%) mieszczą się 32 gminy, natomiast w grupie gmin z niewielkim pokryciem planami miejscowymi (poniżej 10%) znajdują się 23 gminy, w tym z pokryciem poniżej 1% gminy: Gorzów Śląski i Praszka.

Z uwagi na znaczenie, jakie plany miejscowe mają dla efektywności realizowanych procesów inwestycyjnych, tak w aspekcie określenia warunków prawnych podjęcia procesu budowlanego, jak i najbardziej skutecznego sposobu zapewnienia ładu przestrzennego, należy uznać, że wskaźnik ok. 40 % pokrycia planami miejscowymi, w kontekście tak dużej jego terytorialnej rozpiętości, nie jest zadowalający. Brak planów miejscowych, zwłaszcza na obszarach zurbanizowanych powoduje stosowanie procedur w oparciu o dopuszczalne w obecnym systemie prawnym decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, które z powodu ich nie związania z polityką przestrzenną władz lokalnych (brak wymogu zgodności z ustaleniami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy), niejednokrotnie przyczyniają się do tworzenia chaosu przestrzennego i rozpraszania zabudowy, a tym samym do pogorszenia warunków życia i obniżenia jakości przestrzeni. Ponadto stwarza to ryzyko niewłaściwego prowadzenia inwestycji na terenach o szczególnych uwarunkowaniach, jak np.: tereny zagrożone powodzią czy tereny o szczególnych walorach krajobrazowych i przyrodniczych. Przyczyn, dla których gminy nie opracowują planów miejscowych należy upatrywać m.in. w braku powiązania planowania z narzędziami finansowymi (planowanie generuje koszty, a narzędzia jakimi dysponują gminy – opłata planistyczna, opłata adiacencka okazały się wysoce niewystarczające – koszty planu ponosi w całości gmina, a korzyści – inwestor lub właściciel nieruchomości) czy też w obawach gmin związanych z roszczeniami właścicieli nieruchomości, dla których ustalenie planu powodują obniżenie ich wartości [44, s. 9].

Na relatywnie niski poziom urbanizacji województwa (51,92%) nakłada się najwyższy w skali kraju odsetek mieszkańców miast małych w strukturze ludności miejskiej (49,3% ogółu ludności miejskiej województwa stanowią mieszkańcy miast liczących poniżej 25 tys. mieszkańców, podczas gdy w kraju jedynie 25,8%). Jednocześnie odsetek ten w ostatnich latach wzrasta głównie z powodu ubytku liczby mieszkańców największych miast województwa (Opole, Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Brzeg). Z uwagi na wiodącą rolę miast w procesach rozwojowych, zwłaszcza miast o dużym potencjale ludnościowym, obserwowana w regionie tendencja zmniejszania się udziału tej kategorii miast w regionalnej sieci ośrodków miejskich, oceniana jest jako trend niekorzystny, osłabiający potencjał regionu. To w pierwszym rzędzie miasta, koncentrujące zasoby społeczno-gospodarcze (jednostki i palcówki: naukowo-badawcze, finansowe, administracyjne; kapitał ludzki, społeczny i techniczny) są ośrodkami predysponowanymi do rozwoju zarówno lokalnych rynków pracy, przedsiębiorczości, jak i usług, nie tylko dla mieszkańców samego miasta ale także ich funkcjonalnego otoczenia. Odnotowywany w ostatnich latach w kraju i większości województw spadek odsetka mieszkańców miast to przede wszystkim efekt nakładających się na siebie procesów niskiego przyrostu naturalnego, eksplozji migracji zagranicznych związanych z wstąpieniem Polski do UE, a przede wszystkim nasilenia zjawiska suburbani-

Poziom urbanizacji wynoszący 51,9% zdecydowanie odbiega od przeciętnej w kraju (60,3%) pomimo tego, że udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w opolskim przewyższa średnią krajową o 0,9 pkt proc. Powodem takiego stanu rzeczy jest dominacja w strukturze miast ośrodków małych, liczących poniżej 10 tys. mieszkańców.

zacji, tj. osiedlania się dotychczasowych mieszkańców miast w strefach podmiejskich. Zjawisko to występuje również w województwie opolskim i dotyczy w szczególności największych ośrodków miejskich i ich otoczenia. Nadmierna suburbanizacja nie jest procesem korzystnym – powoduje m.in. zamieranie centrów miast przy równoczesnym rozpraszaniu i rozlewaniu się zabudowy na tereny podmiejskie. Skutkiem tego jest nadmierny wzrost kosztów realizacji infrastruktury technicznej i komunikacyjnej oraz nadmierny wzrost potrzeb transportowych związanych z dojazdami do usług i miejsc pracy.